

УДК: 372.851

DOI 10.33514/1694-7851-2024-4/3-474-480

Сагыналиева Н.К.

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

nazgul.sagynalieva@mail.ru

Асанкадырова Г.М.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Гасимова Р.Т.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

ОКУУ ПРОЦЕССИНДЕ ОКУУЧУЛАРДЫН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШИНИН РОЛУ

Аннотация: Бул макалада окуу процессинде студенттердин өз алдынча иш-аракетинин ролу талкууланат. Өз алдынча ишти уюштурууда окуу материалын тандоо маанилүү роль ойнойт. Өз алдынча иштерди уюштурууда ар түрдүү окуучулардын билимди жана көндүмдөрдү өздөштүрүүсү үчүн окуучуларга дифференцияланган мамиле кылуу зарыл экендигин эске алуу зарыл. Өз алдынча иштөө окуу сабактарын уюштуруунун формасы жана окутуу ыкмасы эмес. Эгерде ал окуу процессинин ажырагыс, органикалык элементтеринин бири болуп, ал үчүн сабакта атайын убакыт каралса, ал туш келди жана эпизоддук эмес, системалуу жана системалуу жүргүзүлсө, анын эффективдүүлүгү ишке ашат. Ушундай шартта гана студенттерде өз алдынча иштердин ар кандай түрлөрүн аткарууда туруктуу көндүмдөр калыптанат жана аны аткаруу темпи жогорулайт.

Негизги сөздөр: өз алдынча иштөө, өз алдынчалык, окуу процесси, мугалим, окуучу, окуучунун кызыгуусу, тапшырма, билим, көндүм, чыгармачылык, мотивация, факторлор

Сагыналиева Н.К.

кандидат педагогических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

nazgul.sagynalieva@mail.ru

Асанкадырова Г.М.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Гасимова Р.Т.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ УЧЕНИКОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: в данной статье рассматриваются роль самостоятельной деятельности учащихся в учебном процессе. Важную роль в организации самостоятельной работы играет подборка учебного материала. При организации самостоятельной работы необходимо учитывать, что для овладения знаниями и навыками разными учениками необходим дифференцированный подход к ученикам. Самостоятельная работа - это не форма организации учебных занятий и не метод обучения. Эффективность самостоятельной работы достигается, если она является одним из составных, органических элементов учебного процесса, и для неё предусматривается специальное время на уроке, если она проводится планомерно и систематически, а не случайно и эпизодически. Только при этом условии у учащихся вырабатываются устойчивые умения и навыки в выполнении различных видов самостоятельной работы и наращиваются темпы в её выполнении.

Ключевые слова: самостоятельная работа, независимость, учебный процесс, учитель, ученик, интерес учащихся, задание, знание, навык, творчество, мотивация, факторы

Sagynaliyeva N.K.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.

nazgul.sagynaliyeva@mail.ru

Asankadirova G.M.

master's student
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.

Gasimova R.T.

master's student
Kyrgyz State University named after I. Arbaev
Bishkek c.

HIS ROLE OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: this article examines the role of students' independent activities in the educational process. An important role in organizing independent work is played by the selection of educational materials. When organizing independent work, it is necessary to take into account that a differentiated approach to students is necessary for different students to master knowledge and skills. Independent work is not a form of organizing classes or a teaching method. The effectiveness of independent work is achieved if it is one of the constituent, organic elements of the educational process, and special time is provided for it in the lesson, if it is carried out systematically and systematically, and not accidentally and episodically. Only under this condition do students develop stable skills and abilities in performing various types of independent work and increase the pace of its implementation.

Keywords: independent work, independence, educational process, teacher, student, student interest, task, knowledge, skill, creativity, motivation, factors

Өз алдынча иш - инсанды, анын чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрүн өзүн-өзү жөнгө салуунун эң маанилүү шарты. Бирок, эмне үчүн көз каранды, өз убагында керектүү чечимдерди чыгара албай, башкаларга көз чаптырбай караган адамдар көп? Бул суроо коомдун алдында улам-улам көтөрүлүп келет, ар кайсы өлкөлөрдүн мугалимдеринин көптөн бери келе жаткан талаш-тартыштары токтобойт. Окуучунун өз алдынча иши көз карандысыздыкты тарбиялоонун негизги жолу. Мектептин көп жылдык тажрыйбасы буга эң сонун далил.

Мектеп окуучуларынын *өз алдынча ишинин ролу* билим берүүнүн максатынын өзгөрүшүнө, анын жөндөмдүүлүктөрүн, чыгармачыл активдүүлүгүн калыптандырууга багытталгандыгына байланыштуу, ошондой эле билим берүүнү компьютерлештирүүгө байланыштуу жогорулайт.

Өз алдынча иштөөнүн чыныгы процесси үчилтик түрүндө берилет: мотив - аракет - натыйжа.

Окуу процессине кирген окуучулардын өз алдынча иши бул мугалимдин түздөн-түз катышуусуз, бирок ал үчүн атайын каралган убакытта анын көрсөтмөсү боюнча аткарылуучу иш. Ошол эле учурда, окуучулар өз күч-аракеттерин жумшап, тигил же бул түрүндө психикалык же физикалык (же экөө тең) иш-аракеттердин натыйжаларын билдирип, коюлган максатка жетүүгө умтулушат

Окуучунун көз карандысыздыгы - өзүнө ар кандай билим берүүчү милдеттерди коюп, аларды сырттан колдоо жана түрткү бербестен чечүү. Бул адамдын өзүнүн аң-сезимдүү мотивациясы боюнча иш-аракеттерди жасоо зарылдыгы менен байланыштуу. Башкача айтканда, баланын таанып билүүчүлүк активдүүлүгү, кызыгуусу, чыгармачыл багыты, демилгелүүлүгү, алдыга максат коё билүү, өз ишин пландаштыруу сыяктуу өзгөчөлүктөрү алдыңкы планга чыгат. Чоңдордун жардамы - бул сапаттарды өзүн толугу менен көрсөтүүгө мажбур кылуу, аларды дайыма ашыкча коргоо менен басуу эмес. Бул жалпы көзөмөл эмнеге алып келиши мүмкүн? Бала бара-бара өз иш-аракеттери үчүн жооп бербей калат; күнөөнү чоң кишиге оодарат. Ага ийгилик, биринчи кезекте, анын энесинин же атасынын аракетинен эмес, биринчи кезекте анын демилгесинен жана көз карандысыздыгынан көз каранды экендигин түшүнүү маанилүү.

Окуучулардын билим берүү көз карандысыздыгын калыптандыруу маселеси дагы деле болсо актуалдуу бойдон калууда. Себеби, заманбап мугалим билим берүүнүн негизги максатына жетүү үчүн алдына бир катар милдеттерди коет: биздин коомдун өнүгүшүнүн тынымсыз өзгөрүлүп туруучу шарттарында окуучулардын өзүн-өзү аныктоого жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө даярдыгын калыптандыруу.

Мугалимдин ишмердүүлүгүндө окутуунун баштапкы этабында артыкчылык милдеттер: окуучуларга максат коюуга жана ага жетүү үчүн өз ишин өз алдынча уюштурууга үйрөтүү; алардын иш-аракеттеринин жыйынтыктарын баалоо [4, 49 с].

Өз алдынча иштөө окуучулардын өз алдынча ой жүгүртүүсүн алардын акыл-эс аракеттерин өз алдынча аткаруусу менен ажырагыс айкалыштырууну болжолдойт. Демек, өз алдынча иштөө окуучулардын, мугалимдин түздөн-түз катышуусуз, иштөөчү белгилүү бир тапшырмаларды аткаруу катары уюштурулушу керек: алар окуп, түшүнүп, ишти аткарышат.

Сабактын ар кандай баскычтарында өз алдынча иштөө колдонулат, ал эми мугалимден бул иштин бардык звенолорун максималдуу терең ойлонууну камсыз кылуу, бир катар педагогикалык жана психологиялык, ошондой эле методикалык факторлорду эске алуу жана салыштыруу талап кылынат, атап айтканда:

а) окуучулардын жаш курагы жана жеке мүмкүнчүлүктөрү;

б) өздөштүрүлө турган материалдын өзгөчөлүктөрү;

в) өз алдынча иш учурунда окуучулар өзүлөрүнүн билим жана көндүмдөрүнүн деңгээлдерине таянышы;

г) суроолордун, тапшырмалардын мүнөзү, иллюстрациялык жана көрсөтмөлүү материалдар, жана жумушту аткаруу ыкмалары;

д) окуучуларга таандык болгон өз алдынча иштөө учурундагы билимдин көлөмү жана көндүмдөрүнүн деңгээли.

Сабакта өз алдынча иш жүргүзүү процессинде таанып-билүү кызыкчылыгына жана ой жүгүртүүнүн активдүүлүгүнө негизделген өз алдынча иштерди камтышы керек.

Өз алдынча ишт окуу процессин активдештирет, качан гана аны ишке ашыруунун ийгилигине өбөлгө түзүлсө, эгерде бүтүндүктө жана системалуулукта аткарылса, окутуу менен окутуунун ортосундагы байланышта болсо.

Окуунун бардык этаптарында окуучулардын өз алдынча иштерин уюштуруу жана өткөрүү үчүн зарыл болгон шарттардын сакталышы окуучуларга бекем билим берүүгө, алардын чыгармачыл демилгесин жана өз алдынча окууга жөндөмүн өркүндөтүүгө чоң өбөлгө түзөт.

Окуучулардын өз алдынча окуу иш-аракеттерин натыйжалуу башкаруу үчүн өз алдынча иштөөнүн белгилерин аныктоо маанилүү [1, 21 б.]:

- мугалимдин тапшырмасынын болушу;
- мугалимдин жетекчилиги;
- окуучунун көз карандысыздыгы;
- мугалимдин түздөн-түз катышуусуз тапшырманы аткаруу;
- окуучунун иш-аракети.

Сабакта өз алдынча ишти ийгиликтүү уюштуруу үчүн мугалим үчүн ар кандай методикалык сунуштарды жана эскермелерди колдонуу маанилүү. Ар кандай тапшырмаларды аткарууда же аткарылган тапшырмаларды талдоодо окуучулардын көңүлү дайыма эскерүүлөргө, сунуштарга, алгоритмдерге бурулат. Бул аларга зарыл болгон көндүмдөрдү тез өздөштүрүүгө, иш-аракеттердин белгилүү бир тартибин жана өз иш-аракеттерин уюштуруунун айрым жалпы жолдорун үйрөнүүгө жардам берет.

Өз алдынча иштин аткарылышын көзөмөлдөө өтө маанилүү. Ар бир өз алдынча иш текшерилип, жыйынтыкталып, аныкталууга тийиш: эмне жакшы болгон жана эмнеге өзгөчө көңүл буруу керек. Катачылыктын себебин түшүнүү керек - аны ондоонун туура жолун табуу. Дал ушул өз алдынча ишти аткарууда катанын себебин билүүгө, демек, окуучулардын өз алдынча иштерин туура пландаштырууга, көндүмдөрүн өркүндөтүүгө, бекем билимге жетишүүгө жана окуу убактысын сарамжалдуу пайдаланууга болот. Өз алдынча иштөөнүн жыйынтыктары, окуучунун өзүнүн, ийгиликтерин көрүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Мугалимдин алдында турган алдыңкы милдеттердин бири окуучулардын өз алдынча иш-аракеттерин уюштуруу жана башкаруу үчүн шарт түзүү болгондуктан, мугалимдердин деңгээлинде дагы, окуучулардын деңгээлинде дагы өз алдынча билим алуу иш-аракеттерин уюштуруунун негизги этаптарын аныктоо зарылчылыгы келип чыгат. Бул уюмдун технологиялык негизи - сабактын тиешелүү этаптарындагы, мугалим менен окуучунун, иш-аракеттери болуп саналат.

Өз алдынча иштин натыйжалуу түрү - чыгармачыл мүнөздөгү өз алдынча иш. Өз алдынча чыгармачыл ишмердүүлүктү калыптандыруунун маанилүү шарты мотивация болуп саналат, ал окуучуларга билим берүү жана таанып билүү кызыкчылыгына негизделген.

Мотивацияны калыптандыруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн анын диагностикасы жүргүзүлөт. Башталгыч класстан баштап, анкета аркылуу окуучулардын билим берүү жана таанып билүү кызыкчылыгынын түрүн аныктоого болот [3, 141 б.].

Мектеп окуучуларынын өз алдынча иш-аракетинин системасында чыгармачылык өз алдынча иштөөдө башкы нерсе. Бул иш-чара окуучулар үчүн, принципалдуу жаңы билимдерди алууга мүмкүндүк берет жана билимди, өз алдынча издөө көндүмдөрүн бекемдейт. Психологдор көйгөйлүү чыгармачылык маселелерди чечүүдө мектеп окуучуларынын психикалык активдүүлүгү чыгармачыл жана илимий кызматкерлердин психикалык активдүүлүгүнө көп жагынан окшош деп эсептешет. Мындай типтеги тапшырмалар чыгармачыл инсандарды өнүктүрүүнүн эң эффективдүү каражаттарынын бири болуп саналат.

Окуу пландары окуучулардын өз алдынчалыгын ар тараптуу өнүктүрүүгө жана билимди активдүү өздөштүрүүсүнө багытталган окутуунун ушундай өркүндөтүлүшүн билдирет. Окуучулардын психикалык активдүүлүгү алардын практикалык ишмердүүлүгү менен байланыштырылышы керек; Ушундай учурда гана мектеп окуучулары билимди өздөштүрүп, анын маанисин түшүнүшөт.

Өз алдынча иштөө балдардын таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн: байкоочулукту, изденүүнү, логикалык ой жүгүртүүнү, эс тутумун, элестетүүсүн, чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрөт.

Өз алдынча иштөөнүн өзгөчөлүгү – окуучуга тапшырма коюуда мугалим аны тапшырма менен жалгыз калтырат.

Окуучулардын “Өз алдынча иштөө үчүн кандай милдетти тандайсыңар - тапшырма жогорку татаалдыкта өтөт же бир нече жөнөкөй тапшырмаларды чечесиңерби?” Деген суроого болгон жооптору чоң кызыгууну туудурат.

Анкеталарды иштеп чыгуунун натыйжасында окуучулардын таанып билүү кызыкчылыгынын түрү аныкталат: мазмуну боюнча (тышкы): "Мен бул маселени чечем, анткени окуу китебинин бул бетинде көптөгөн кызыктуу сүрөттөр бар"; процесси боюнча (ички): "Мен чечем, анткени жыйынтыгы ачыла элек болчу Аны дароо табуу үчүн күч-аракет жумшашым керек».

Сурамжылоонун маалыматтарын тастыктоо үчүн, мисалы, ушундай мүнөздөгү тапшырмаларды сунуштасак болот.

1. Бир нече катар сандардын тизмеги келтирилген. Сандар арасында арифметикалык белгилер жок, бирок жообу бар. Сандардын ордун өзгөртпөстөн, арифметикалык амалдардын белгилерин (+, -, *, :) жана кашааларды коюп, жообу бир болуш керек:

$$1\ 2\ 3 = 1$$

$$1\ 2\ 3\ 4 = 1$$

$$1\ 2\ 3\ 4\ 5 = 1$$

$$1\ 2\ 3\ 4\ 5\ 6 = 1$$

$$1\ 2\ 3\ 4\ 5\ 6\ 7 = 1$$

Бул жерде эки чечим бар:

Вариант 1.

$$(1 + 2) : 3 = 1$$

$$1 \cdot (2 + 3) - 4 = 1$$

$$(1 + 2) : 3 : (4 + 5) = 1$$

$$1 + 2 + 3 - 4 + 5 - 6 = 1$$

$$1 \cdot (2 \cdot 3 + 4) : 5 + 6 - 7 = 1$$

$$(1 + 2 + 3) : (4 + 5 - 6) + 7 - 8 = 1$$

Ушундай жол менен чечүү менен, окуучулар ушул топтордун сөздөрүн чечүүнүн жалпы принциптерин белгилешпейт. Алар ар бир туюнтманы таптакыр жаңы деп, тышкы жана маанисиз белгилерге басым жасап, жаңылыштык менен чечишет. Ошентип, мында билим берүү жана таанып билүү кызыкчылыгынын түрү - мазмуну менен аныкталат.

Вариант 2.

$$(1 + 2) : 3 = 1$$

$$1 - 2 + 3 - 4 = 1$$

$$((1 + 2) : 3 + 4) : 5 = 1$$

$$((2 + 3 - 4) + 5) : 6 = 1$$

$$(((1 + 2) : 3 + 4) : 5 + 6) : 7 = 1$$

$$(((1 \cdot 2 + 3 - 4) + 5) : 6 + 7) : 8 = 1$$

Тапшырманы ушундай жол менен аткаруу менен, окуучулар тапшырманын жалпы тобун чечүүнүн негизинде жалпы принцибин табышат. Так сандары бар туюнтмаларда $(1 + 2) : 3$ катышы колдонулат. Жуп сандарга ээ болгон туюнтмаларда $(1 \cdot 2 + 3 - 4)$ катышы, биринчи жолу көбөйтүндүнү тапканда, андан кийин ырааттуулук менен кошуу жана кемитүү. Ушул чечимди тандоонун негизинде процессте билим берүү жана таанып-билүү кызыкчылыгы аныкталат.

2. Төмөндөгү көбөйтүндү туура болгондой үтүр белгисин туура койгула:

$$56,1 \cdot 46 = 25\ 806$$

$$0,0561 \cdot 46 = 25\ 806$$

$$0,561 \cdot 46 = 25\ 806$$

$$5,61 \cdot 46 = 25\ 806$$

Бул тапшырманы аткаруу үчүн окуучулар ар бир сандык барабардыкты анализдеп, айырмалануучу белгилерин белгилеши керек.

3. Барабардыктар туура болгудай кылып үтүр белгисин койгула.

$$48 + 22 = 7; \quad 74 - 25 = 715; \quad 303 : 3 = 101;$$

$$63 \cdot 10 = 63; \quad 42 \cdot 0,01 = 0042; \quad 79 - 43 = 350$$

4. Барабардыктар туура боло тургандай, арифметикалык амалдардын белгилерин туура коюп чыккыла.

А) $349,6 \dots 10 = 34,96$

Б) $0,836 \dots 1000 = 836$

В) $594 \dots 100 = 5,94$

Г) $16,931 \dots 1000 = 0,016931$

Д) $4,6 \dots 100 = 460$

Е) $0,015 \dots 10 = 0,15$

4. Берилген сандардын кайсыл эреженин негизинде жазылган? Ар бир сандык катарды дагы эки сан кошуп толктагыла:

а) 1,2; 1,8; 2,4; 3;.....

в) 0,9; 1,8; 3,6; 7,2;.....

б) 9,6; 8,9; 8,2; 7,5; ....

г) 1,2; 0,7; 2,2; 1,4;...

Мындай мүнөздөгү тапшырмалар мугалимге билим берүү жана таанып билүү кызыкчылыгынын түрүн аныктоодо гана эмес, окуучулардын иш-аракеттеринин жаңы ыкмасын издөөдө, максаттарды аныктоодо, өз ишин пландаштырууда өз алдынчалыгын

калыптандырууга көмөктөшөт. Бир тапшырманы чечүүнүн эки вариантын талдоо окуучулардын өзгөрүлмө ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Демек, өз алдынча иш - окуу каражаты болуп саналат төмөнкүлөрдү эске алганда:

- ар бир конкреттүү окуу кырдаалында конкреттүү дидактикалык максатка жана тапшырмага ылайык келет;

- окуучунун билимсиздиктен билимге карай умтулуудагы ар бир этабында билим, билгичтик жана көндүмдөрдүн зарыл көлөмүн жана деңгээлин, таанып билүү милдеттердин белгилүү бир классы жана акыл-эс ишмердүүлүгүнүн төмөнкү деңгээлден жогорку деңгээлине карай тийиштүү калыптандырат;

- илимий чөйрөдө жана коомдук маалыматтын агымында жаңы таанып билүү маселелерин чечүүгө өз алдынча системалуу түрдө өзүнүн билимин жана билгичтигин толуктоодо окуучулардын психикалык мамилесин калыптандырат;

- окуу процессинде окуучунун өз алдынча таанып-билүү иш-аракетине педагогикалык жетекчилик кылуунун жана башкаруунун эң маанилүү куралы [2, 121 с].

Мектеп окуучуларынын өз алдынча иштөөсүнүн ролу билим берүүнүн максатынын өзгөрүшүнө, анын көндүмдөрдү калыптандырууга, чыгармачылык активдүүлүккө багыттылышына, ошондой эле билим берүүнү компьютерлештирүүгө байланыштуу жогорулап жатат.

Өз алдынча иш чоң дидактикалык потенциалга ээ, себеби анын жүрүшүндө окуу материалын гана өздөштүрүү ишке ашпастан, ошондой эле аны тереңдетүү, маалыматтын ар кандай түрлөрү менен иштөө жөндөмдүүлүктөрү калыптандырылат, аналитикалык жөндөмдүүлүктөрү, текшерүү жана окуу убактысын пландаштыруу көндүмдөрү өнүктүрүлөт.

Адабияттар:

1. Абдыкапарова А.О., Абдыхалилова А.А. Студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүү ыкмалары [Текст] /. Вестник КГУ им. И.Арабаева. Сборник магистрантов. – Бишкек, 2022. – С. 4-8
2. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках [Текст] /. – М., Педагогика, 2006. – 139 с.
3. Жумабаева Г.А. Математика боюнча класстан тышкары иштерде окуучулардын чыгармачыл жөндөмүн калыптандыруу. II бөлүк [Текст] /. – Б., Бийиктик, 2007. – 275 б.
4. Рахимова А.К., Аалиева А.Ж. ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ [Текст] /. Вестник КГУ им. И.Арабаева. Выпуск 2. –Бишкек, 2018. – С. 49-52

Рецензент: доцент Чокоева Г.С.